

<https://doi.org/10.62837/2025.5.256>

ŞƏBNƏM SEYİDZADƏ

sebnemseyidzade@gmail.com

Azərbaycan Universiteti, müəlim
Ceyhun Hacıbəyli 71, Bakı, Azərbaycan

DİL ÖYRƏNƏNLƏR ÜÇÜN KOMMUNİKASIYA STRATEGİYALARININ ƏHƏMIYYƏTI VƏ TƏDRISI

Açar sözlər: Kommunikativ strategiyalar, kommunikativ səriştə, dil səriştəsi, açıq təlim prosesi.

Key words: Communication strategies, communicative competence, linguistic competence, explicit teaching.

Ключевые слова: Коммуникационные стратегии, лингвистическая компетентность, коммуникативная компетентность, явное обучение

Ünsiyyət Strategiyalarının Rolu və Dil Tədrisindəki Əhəmiyyəti

İkinci dilin öyrənilməsi prosesi təkcə linqvistik biliklərin mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır; bu proses eyni zamanda öyrənənin dilə funksional yanaşma bacarığına – yəni real ünsiyyət şəraitində dilin məqsədyönlü istifadəsinə əsaslanır. Xüsusilə İngilis dili xarici dil (EFL – English as a Foreign Language) kontekstində təhsil alan tələbələr tez-tez leksik və struktur boşluqlar, ifadə çətinlikləri və ümumi anlaşılmazlıqlar ilə qarşılaşırlar. Belə hallarda tələbələrin əsas məqsədi, dil biliyindəki bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, qarşı tərəflə anlaşmağı davam etdirmək və istədikləri mənanı qarşı tərəfə effektiv şəkildə ötürmək olur. Bu məqsədə çatmaq üçün istifadə olunan alətlər – kod dəyişdirmə, parafraz (fikri fərqli şəkildə ifadə etmək), jest və mimika, sual vermək və gecikmə ifadələri kimi üsullar – müasir dil tədrisində ünsiyyət strategiyaları (communication strategies) adlanır. Bu strategiyalar yalnız dil boşluqlarını kompensasiya etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda öyrənənə öz dil resurslarını idarə etmə, danışmada davamlılığı qoruma və qarşılıqlı anlaşılıqlı ünsiyyət mühiti yaratma imkanı verir. Bu baxımdan, ünsiyyət strategiyalarının istifadəsi dil öyrənənlərin kompensasiyaya əsaslanan dil davranışları ilə yanaşı, müstəqil və strateji düşünmə qabiliyyətlərini də inkişaf etdirir. Bu strategiyaların şüurlu şəkildə mənimsənilməsi və məqsədli şəkildə öyrədilməsi, xüsusilə şifahi bacarıqların inkişafı baxımından əhəmiyyətli nəticələr verir. Ünsiyyət strategiyalarının tədrisinə dair elmi maraq 1980-ci illərdən etibarən artmağa başlamış və bu sahədə ABŞ, Böyük Britaniya və digər ölkələrdə bir sıra tədqiqatlar aparılmışdır. Tədqiqatçılar bu strategiyaların təlimə inteqrasiyasının tələbələrin özünəinamını artırdığını, məqsədli dil istifadəsini təşviq etdiyini və ümumi ünsiyyət performansına müsbət təsir göstərdiyini vurğulamışlar. Bununla belə, dil tədris proqramlarında bu strategiyaların sistemli şəkildə tədris olunması hələ də qeyri-bərabər səviyyədədir və bir çox hallarda təbii ünsiyyət prosesinin təqlidinə əsaslanan

yanaşmalar üstünlük təşkil edir. Nunan (1987) bu sahədə qeyd edir ki, "Kommunikativ dil tədrisi nəzəriyyəsi və praktikasını haqqında çox şey yazılmışdır, lakin real ünsiyyət dil praktikaları haqqında nisbətən az tədqiqat aparılmışdır." Bu fikir, dil tədrisində ünsiyyət strategiyalarının tətbiqinin və modelləşdirilməsinin zəruriliyinə diqqət çəkir. Tələbələrin bu strategiyaları yalnız intuitiv deyil, şüurlu şəkildə mənimsəmələri üçün dərslərdə real kommunikativ vəziyyətlər yaratmaq, strategiyaları modelləşdirmək və təkrar istifadə imkanları yaratmaq olduqca vacibdir. Məsələn, kod dəyişdirmə, parafraz, açıq suallar vermək və göz kontaktı ilə jestlərdən istifadə kimi strategiyaların dərslər mühitində tətbiqi, tələbələrin müstəqil dil istifadəçilərinə çevrilməsi prosesini sürətləndirə bilər. Nəticə etibarilə, ünsiyyət strategiyalarının açıq və məqsədli şəkildə tədrisi, tələbələrin öz fikirlərini ifadə etməkdə daha cəsarətli olmalarına, sosial ünsiyyətdə fəallıqlarının artmasına və ümumilikdə dil öyrənmə prosesinə daha motivasiyalı yanaşmalarına səbəb olur. Beləliklə, bu strategiyalar yalnız dil öyrənmənin texniki vasitələri kimi deyil, həm də təlimin səmərəliliyini artıran mühüm pedaqoji alətlər kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Stratejik Kompetentlik: Kommunikativ Bacarığın Əsas Tərkib Hissəsi

Stratejik kompetentlik kommunikativ kontekstdə yaranan maneələri keçmək üçün fəal və çevik bazadır. Bu bacarığın sistemli şəkildə öyrədilməsi ünsiyyət inamını yüksəldir, dil performansını daha dayanıqlı edir və tələbələrə həm akademik, həm də gündəlik kommunikasiya situasiyalarına hazırlayır. Canale və Swain (1980) tərəfindən müəyyən edilən stratejik kompetentlik, performans dəyişkənlikləri və ya kifayət qədər dil biliklərinin olmaması səbəbindən ünsiyyətdə yaranan pozulmaları kompensasiya etmək üçün istifadə olunan verbal və qeyri-verbal ünsiyyət strategiyalarını əhatə edir. Bu bacarıqlar həm ana dil, həm də ikinci dil öyrənmələr üçün vacibdir. Ana dildə heç kimsə davamlı ideal dil servis etmir – danışıqlar heç zaman qrammatik olaraq tam mükəmməl olmaya bilər, buna baxmayaraq mənanın ötürülməsi davam edir. Eyni prinsip ikinci dildə də keçərlidir. Stratejik kompetentlikdəki çatışmazlıq, qrammatika və geniş lüğət biliklərinə sahib olan tələbələrin belə effektiv ünsiyyət qura bilməməsinə səbəb ola bilər. Belə tələbələr şifahi imtahanlarda belə çətinliklərlə üzləşə bilər, bu da stratejik kompetentliyin digər dil bacarıqları ilə yanaşı inkişaf etdirilməsinin vacibliyini vurğulayır. Pakistan universitetləri üzərində aparılan araşdırma tələbələrin şifahi performansında stratejik fəallığın ölçülməsi üçün kommunikativ tapşırıqlar təqdim edərək, onların bu bacarıqda çətinlik çəkdiyini göstərmişdir. Bu da müəllim hazırlığında stratejik kompetentliyin sistemli təliminin vacibliyini vurğulayır .

Ünsiyyət Strategiyalarının Təsnifatı

Faerch və Kasper (1984) ünsiyyət strategiyalarını iki əsas növə ayırmışdır: nailiyyət strategiyaları və azalma strategiyaları. Nailiyyət strategiyaları, mövcud resurslardan istifadə edərək ünsiyyət çətinliklərini aşmağa yönəlmişdir, azalma strategiyaları isə mümkün ünsiyyət pozulmalarını qarşısını almağa çalışır. Nailiyyət

strategiyaları hədəf dilin sonsuz ehtiyatlarından istifadəyə əsaslanır və problem vəziyyətində alternativ yollarla mənanı çatdırmağa yönəlib.

Kompensator strategiyalar:

Kod dəyişdirmə və parafraz: Təlimçilər və tələbələr mövzu ifadəsini başqa sözlər və ya söz birləşmələri ilə əvəz edərək ünsiyyəti davam etdirirlər.

Xatırlama strategiyaları: Lüğət yaddaşını canlandırmaq üçün istifadə olunur; məsələn, sinonimlər, açıq təkrar və söz düşünmə üsulları.

Əldə etmə strategiyaları:

Hədəf dil elementlərini aktiv şəkildə əldə etməyə yönəlir – az rast gəlinən leksik vahidlərin işlənməsinə cəhd edilir. Azalma strategiyaları isə formal azalma (dil strukturlarının sadələşdirilməsi) və funksional azalma (bəzi mesajların və ya mövzuların çıxarılması) kimi alt kateqoriyalara ayrılır. Bu strategiyalar ünsiyyət məqsədini qismən sadələşdirərək və ya tamamilə dəyişdirərək situasiyanın idarə olunmasını təmin edir:

Formal azalma:

Məqsəd dəyişmədən, dil forması sadələşdirilir—məsələn, mürəkkəb qurğulardan uzaq durulur.

Funksional azalma:

Mövzu və ya mesajın özü tərk olunur; tələbələr və ya danışanlar qismən məlumat ötürməklə kifayətlənir. Bu növ strategiyalar istifadə olunduqda, mövzunun və ya mənanın müəyyən hissəsi qeyri-məqsədli şəkildə itə bilər, lakin ünsiyyət hələ də müəyyən səviyyədə saxlanılır.

Ünsiyyət Strategiyalarının Açıq Tədrisinin Zəruriliyi

Stratejik kompetentlik, ana dildə qeyri-ixtiyari şəkildə istifadə olunsa da, onun avtomatik olaraq ikinci dilə keçməsi təmin edilmir. Bu səbəbdən, ünsiyyət strategiyalarının açıq şəkildə öyrədilməsi tələbələrin danışıqının axıcılığını və kommunikativ səmərəliliyini artırmaq üçün vacibdir. Dörmyei (1995) ünsiyyət strategiyalarının tədrisinə inteqrasiya etmək üçün bir neçə pedaqoji prosedur təklif etmişdir:

1. **Fərdilik yaratma:** Tələbələrə ünsiyyət strategiyalarının təbiəti və faydaları haqqında məlumat vermək, onların ana dildəki istifadəsini vurğulamaq və hədəf dildə tətbiqinin mümkünlüyünü göstərmək.

2. **Risk almağa təşviq:** Tələbələrə dil ilə təcrübə etməyə cəsarət vermək, səhv etmə qorxusunu azaltmaq.

3. **Effektiv strategiyaların modelləşdirilməsi:** Müxtəlif media vasitəsilə uğurlu strategiya istifadəsini təqdim etmək, tələbələrin bu texnikaları təhlil etməsinə və tətbiq etməsinə imkan yaratmaq.

4. **Mədəniyyətlərə fərqlərin nəzərə alınması:** Strategiya istifadəsində mədəniyyətlərə fərqləri tanımaq və öyrətmək, müxtəlif mühitlərdə yanlış anlaşılımların qarşısını almaq.

5. Birbaşa tədris: Xüsusi strategiyaların açıq şəkildə öyrədilməsi, tələbələri ünsiyyət çətinliklərini aşmaq üçün vasitələrlə təmin etmək.

6. Təcrübə imkanlarının yaradılması: Tələbələrə real ünsiyyət kontekstlərində strategiyaları tətbiq etmək üçün geniş imkanlar yaratmaq, şüurlu tətbiqdən avtomatik istifadəyə keçidi asanlaşdırmaq.

Ünsiyyət strategiyalarının təsnifatı – nailiyyət və azalma – dil tədrisi planının əsas komponentidir. Onların açıq şəkildə öyrədilməsi tələbələrə dil performansını davamlı saxlamaq üçün moral və texnoloji dəstək verir. Praktiki addımlar və strukturlu yanaşmalar strategiya istifadəsini daha məqsədəuyğun edir və tələbələri real dünya situasiyalarına daha yaxşı hazırlayır.

Kurrikulumların İnteqrasiyası və Müəllim Hazırlığı

Stratejik kompetenliyin əhəmiyyətinə baxmayaraq, bir çox müəllim təhsil proqramları bunun tədrisini tam şəkildə daxil etmir. Stratejik kompetenliyin tədris kurikulumlarına yalnız daxil edilməsi kifayət etmir; sinifdə real tətbiqi üçün müəllim hazırlığı və kurikulum dəstəyi əvəzsizdir. CLIL (Content and Language Integrated Learning) və CBI (Content-Based Instruction) yanaşmaları çərçivəsində həm dil, həm də məzmun tədrisinin inteqrasiyası tələbələrin ünsiyyət strategiyalarını real kontekstdə tətbiq etməsinə imkan yaradır – məsələn, Yaponiya kolleclərində müəllimlər bu model sayəsində dərs vaxtını danışıq fəaliyyətlərinə daha çox ayırırlar . Oxu-yazı-dinləmə-danışıq bacarıqlarının birgə tədrisi tələbələrin emosional bloklarının aradan qaldırılmasına və strategiyalara şüurlu yanaşma qabiliyyətini gücləndirir . Buna paralel olaraq, TPACK modeli müəllimlərə texnologiya, pedaqogika və mövzu biliklərini birləşdirərək strateji təlim planlamalarına daxil etmə bacarığını formalaşdırır. Bu modelin əsas məqsədi müəllimin sadəcə texnologiyadan istifadə etməsini deyil, onu pedaqoji məqsədlərə uyğun və məzmunla əlaqəli şəkildə effektiv şəkildə tətbiq etməsini təmin etməkdir. TPACK çərçivəsində müəllim, konkret bir mövzunun tədrisində hansı pedaqoji yanaşmanın daha uyğun olduğunu müəyyənləşdirir və bu yanaşmanı dəstəkləyəcək texnologiya vasitələrini məqsədyönlü şəkildə seçib tətbiq edir. Bu, tədris prosesini daha şagirdmərkəzli, interaktiv və effektiv edir. Professor və mütəxəssis müəllim hazırlığına fokuslanan peşəkar inkişaf proqramlarına daxil olan modelləşdirmə, dərs planlaşdırma və interaktiv metodlar (role-play, problem-live fəaliyyətləri, dictogloss) müəllimlərin strateji ünsiyyəti dərəcə effektiv inteqrasiya etməsini asanlaşdırır . Nəhayət, strateji qavrayışı refleksiya sessiyaları, qiymətləndirmə və geri bildiriş mexanizmləri ilə dəstəkləmək tələbələrin metakognitiv bacarıqlarını inkişaf etdirərək onların real həyatda rəvan ünsiyyət qurmalarına zəmin yaradır. Belə məzmun daxil edilsə də, onun sinifdə praktik tətbiqi tez-tez məhdud qalır. Bu boşluğu aradan qaldırmaq üçün dil şöbələri tələbələrə interaktiv və danışıq əsaslı fəaliyyətlərə üstünlük verən kurikulumlar hazırlamalıdır, beləliklə tələbələrə strategik kompetenliklərini praktikada inkişaf etdirmək üçün tez-tez imkanlar təqdim edilir. Müəllimlər də

müxtəlif oturma düzənləri və materiallardan istifadə edərək tələbələrin diqqətini cəlb etməli və ünsiyyəti asanlaşdırmalıdır.

Nəticə

Müasir dil tədrisi kontekstində ünsiyyət strategiyalarının məqsədyönlü və sistemli şəkildə tədrisi, tələbələrin kommunikativ kompetensiyasının və xüsusilə də strateji kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi baxımından əhəmiyyətli rol oynayır. Belə strategiyalar yalnız leksik və ya qrammatik çatışmazlıqları kompensasiya etməyə xidmət etmir, eyni zamanda tələbələrin öz dil resurslarını idarə etmək, problemləri həll etmək və real ünsiyyət mühitlərində effektiv davranmaq bacarığını formalaşdırır. Bu yanaşma tələbələrə yalnız dil biliklərini artırmaqla kifayətlənməyərək, onları real həyat şəraitində qarşılaşa biləcəkləri müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərinə psixoloji və funksional baxımdan da hazırlayır. Dil kurikulumlarına Content and Language Integrated Learning (CLIL) və Content-Based Instruction (CBI) kimi müasir yanaşmaların inteqrasiyası tələbələrə həm dil bacarıqları, həm də mövzu üzrə biliklərin eyni zamanda inkişaf etdirilməsi imkanı yaradır. Bu metodologiyalar tələbələrin dili yalnız təlim məqsədi ilə deyil, eyni zamanda məzmun öyrənmək vasitəsi kimi mənimsəməsini təşviq edir və bu da onların ünsiyyət bacarıqlarını daha dərin və kontekstual şəkildə inkişaf etdirməsinə şərait yaradır. Bundan əlavə, inteqrativ bacarıq yanaşması, yəni dinləmə, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının bir-biri ilə əlaqəli şəkildə öyrədilməsi, dilin təbii istifadəsini təşviq edir və daha balanslı kommunikativ inkişaf üçün zəmin yaradır. Ünsiyyət strategiyalarının effektiv tədrisində müəllimlərin rolu əvəzsizdir. Bu baxımdan, müəllim hazırlığı və peşəkar inkişaf proqramlarının TPACK modeli əsasında qurulması — yəni texnologiya, pedaqogika və məzmun biliklərinin qarşılıqlı inteqrasiyası — müəllimlərin dərslər dizaynını daha strateji, innovativ və tələbəyönümlü şəkildə planlaşdırmalarına imkan verir. Sınıf daxilində praktiki fəaliyyətlər – məsələn, role-play, jigsaw (tapşırıq bölüşdürmə üsulu), dictogloss və digər interaktiv metodlar – tələbələrin öyrəndikləri ünsiyyət strategiyalarını real və məqsədyönlü kontekstlərdə tətbiq etmələrinə şərait yaradır. Belə fəaliyyətlər həmçinin tələbələrin şifahi cəsarətini artırır, anlayış səviyyəsini dərinləşdirir və fəal iştirakını stimullaşdırır. Üstəlik, mədəniyyətlərarası kommunikativ kompetensiyanın inkişafı da bu prosesin mühüm komponentlərindən biridir. Qloballaşan dünyada fərqli mədəniyyətlərə məxsus fərdlərlə effektiv ünsiyyət qurmaq bacarığı, dil tədrisinin əsas məqsədlərindən birinə çevrilmişdir. Bu baxımdan, mədəniyyətlərarası kontekstlərdə istifadə edilə biləcək ünsiyyət strategiyalarının öyrədilməsi tələbələrin empati, mədəni fərqliliyə hörmət və uyğunlaşdırma bacarıqlarını gücləndirir. Nəhayət, refleksiya, formativ qiymətləndirmə və geri bildiriş prosesləri tələbələrin öyrənmə strategiyalarını və nəticələrini şüurlu şəkildə təhlil etməsinə, zəif və güclü tərəflərini müəyyən etməsinə və gələcəkdə bu bilik və bacarıqları daha effektiv istifadə etməsinə imkan yaradır. Bu reflektiv yanaşma, öyrənmə prosesini tələbəyönümlü və özünüinkişafa əsaslanan bir

formaya çevirir. Ümumilikdə, qeyd olunan bütün komponentlərin – kommunikativ strategiyaların öyrədilməsi, məzmun-yönümlü yanaşmaların tətbiqi, müəllim hazırlığının təkmilləşdirilməsi, mədəniyyətlərarası kompetensiyanın inkişafı və reflektiv öyrənmə metodlarının inteqrasiyası – birgə şəkildə həyata keçirilməsi, tələbələrin dil öyrənmədə daha funksional, çevik və məqsədli yanaşmalar formalaşdırmalarına və real həyatda uğurlu ünsiyyət bacarıqları qazanmalarına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Canale M. & Swain M. (1980) “Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing”. *Applied Linguistics*. s. 1-47
2. Dornyei, Z. (1995) “*On the teach-ability of communication strategies*”. *TESOL Quarterly*, s 29, s 55–85.
3. Dornyei Z. & Scott M. (1997) “*Communication strategies in a second language definitions and taxonomies*”. *Language Learning*. s.173-210
4. Færch, C., & Kasper, G. (1983). “*On identifying communication strategies in inter-language production*”. In C. Faerch & G. Kasper (Eds.), *Strategies in inter-language communication*. London: Longman. s. 210–238
5. Kellerman, E. (1991). “*Compensatory strategies in second language research: A critique, a revision, and some (non) implications for the classroom*” s. 142-161. Clevedon: Multilingual Matters.
6. Kellerman, E., Ammerlaan, T., Bongaerts, T., & Poullisse, N. (1990). “*System and hierarchy in L2 compensatory strategies*”. In R. C. Scarcella, E. S. Andersen, & S. D. Krashen (Eds.), *Developing communicative competence in a second language*,. New York: Newbury House. s. 163-178
7. Rababah, G. (2003) “*Communication and Linguistic Problems Facing Arab Learners of English*”. *Indian Journal of Applied Linguistics*

Dil Öyrənənlər Üçün Kommunikasiya Strategiyalarının Əhəmiyyəti və Tədrisi

Şəbnəm Seyidzadə

XÜLASƏ

Bu məqalədə ünsiyyət strategiyalarının xarici dil öyrənməsindəki rolu və əhəmiyyəti araşdırılır. Xüsusilə EFL kontekstində tələbələrin qarşılaşdıqları ünsiyyət maneələrini aşmaq üçün istifadə etdikləri strategiyaların pedaqoji və praktik əhəmiyyəti vurğulanır. Kod dəyişdirmə, parafraz, jest və mimika kimi üsulların tələbələrin şifahi bacarıqlarına təsiri təhlil olunur. Stratejik kompetensiyanın sistemli şəkildə tədrisinin tələbələrin dil performansına və inamına olan təsiri araşdırılır. Faerch və Kasperin təsnifatına əsaslanaraq nailiyyət və azalma strategiyaları detallı şəkildə təqdim edilir. Məqalədə həmçinin CLIL, CBI və TPACK kimi müasir tədris modelləri kontekstində müəllim hazırlığı və strategiyaların kurikulumlara

inteqrasiyası məsələləri təhlil olunur. Nəticədə, kommunikativ bacarıqların inkişafı üçün strategiyaların açıq şəkildə tədrisinin və reflektiv öyrənmə yanaşmasının vacibliyi vurğulanır.

THE IMPORTANCE AND TEACHING OF COMMUNICATION STRATEGIES FOR LANGUAGE LEARNERS

Shabnam Seyidzada

ABSTRACT

This article explores the role and significance of communication strategies in foreign language learning, particularly within the EFL context. It emphasizes the importance of strategic tools such as code-switching, paraphrasing, gestures, and delay expressions in overcoming communicative challenges faced by learners. The study underlines the impact of systematically teaching strategic competence on learners' language fluency and confidence. Based on Faerch and Kasper's classification, both achievement and reduction strategies are discussed in detail. Furthermore, the integration of modern instructional models like CLIL, CBI, and the TPACK framework in curriculum design and teacher training is examined. The article concludes that explicit teaching of communication strategies, combined with reflective and intercultural approaches, significantly contributes to learners' communicative competence and prepares them for real-life language use.

ВАЖНОСТЬ И ПРЕПОДАВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ ЯЗЫКА

Шабнам Сейидзаде

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается роль и значение стратегий общения в процессе изучения иностранного языка, особенно в контексте EFL (английский как иностранный язык). Особое внимание уделяется таким стратегиям, как переключение кода, перефразирование, использование жестов и мимики, а также вопросамно-ответные и компенсаторные стратегии. Подчеркивается важность системного обучения стратегической компетенции для повышения языковой уверенности и коммуникативной эффективности студентов. Опираясь на классификацию Фэрха и Каспера, подробно анализируются стратегии достижения и снижения. Кроме того, обсуждаются современные методики обучения — CLIL, CBI и модель TPACK — в контексте подготовки преподавателей и интеграции стратегий в учебные программы. В заключение подчеркивается необходимость целенаправленного обучения стратегиям общения и важность рефлексивного подхода для развития метакогнитивных и межкультурных навыков обучающихся.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Ləman Məhərrəm qızı Qasımlı